

JIŘÍ KARÁSEK ZE LVOVIC

24. 1. 1871 – 5. 3. 1951

Básník, prozaik, autor divadelních her, překladatel, literární a výtvarný kritik, sběratel výtvarných a literárních děl a jeden z nejtypičtějších představitelů české dekadence Jiří Karásek ze Lvovic (vlastním jménem Josef Jiří Antonín Karásek) se narodil 24. ledna 1871 v Praze na Smíchově v poměrně chudé měšťanské rodině. Jeho otec, Ondřej Karásek, byl nižším úředníkem na České západní dráze. Na dělnicko-venkovském a romantickém Smíchově prožil Jiří Karásek své dětství a jako osmiletý chlapec zde napsal i svou první báseň *Zpěv Vltavy*.

V roce 1882 začal studovat na Městské střední škole na Malé Straně, kde dostal příležitost rozvíjet své básnické a umělecké sklony. Zasluhou Otakara Paroubka, profesora češtiny, důkladně poznal českou literaturu. Ve třetím ročníku střední školy se náhodou setkal s Arnoštem Procházkou. Bylo to rozhodující a osudové setkání. Karásek se chtěl vyrovnat jeho znalostem, proto začal studovat francouzštinu a poznávat francouzskou literaturu. Později připustil, že básníka v něm probudil profesor Paroubek a kritika Arnošt Procházka. 10. července 1890 Jiří Karásek maturoval s prospěchem průměrným.

5. srpna však náhle zemřel jeho otec na zánět pohrudnice. To zcela změnilo rodinnou situaci a především existenční zajištění rodiny. Karásek se proto rozhodl pro studium na bohoslovecké fakultě. Studia bohosloví však po 2 letech zanechal a pokoušel se hledat zaměstnání v Bavorsku. Protože tam však nenalezl nic, co by ho uspokojovalo, vrátil se zpět do Prahy a v březnu 1892 přijal zaměstnání jako poštovní praktikant a posléze poštovní úředník. Jednalo se o místo, které mu zajišťovalo pomalý, ale přesto plynulý služební postup, jistou penzi a zajistilo mu finanční nezávislost. Své povolání vykonával s pílí, pečlivostí a zaujetím. Po dlouhé době úřednické práce byl jmenován ředitelem knihovny ministerstva pošt a později ředitelem Poštovního muzea a archivu.

Jiří Karásek žil dosti osamělým staromládeneckým životem. Po celý život se nápadně oblékal, stylizoval se do role hříšníka – tehdy velmi módního homosexuála. Svou občanskou úřednickou existenci prožíval jako nutné zlo, jako oběť, jíž musel vykupovat svou jedinou lásku – umění. Byl člověkem, který byl umění bezmezně oddán, žil v umění naprosto ponořen a v umění prožíval svůj nejvlastnější život.

Do literárního života vstoupil na počátku devadesátých let 19. století. Při vstupu do literatury si začal připisovat šlechtický přídomek „ze Lvovic“, který nepřliš průkazně odvozoval od královéhradeckého rodáka Cypriána Lvovického ze Lvovic, astronoma a matematika ze 16. století. Tímto přídomkem vyjadřoval svou výlučnost a aristokratičnost, důsledně manifestoval své dekadentní stylizace a svůj odpor k banalitě všedních dní. Karáskův vstup do literatury byl spojen s kritickým přehodnocováním dosavadní literární tvorby, jak je začala v letech 1892-1894 provádět tzv. moravská kritika v mimopražských časopiseckých centrech (Literární listy, Vesna, Niva). Vedle F. X. Šaldy a Arnošta Procházky probojoval Karásek nový typ literatury, pojaté jako osobitý výraz tvůrčí individuality. V červnu 1892 byl v Literárních listech otištěn první Karáskův kritický pokus – nekrolog o Waltu Whitmanovi, čímž začala jeho pravidelná spolupráce s tímto časopisem. Postupně začal přispívat svými kritikami i do Nivy, Vesny a Rozhledů. V roce 1894 Karásek spolu s Arnoštem Procházkou založili časopis české symbolistně dekadentní literatury *Moderní revue*, který také spoluredigoval. Na stránkách tohoto kulturního měsíčníku se objevovala díla mnoha významných českých básníků a výtvarníků a jeho prostřednictvím se čtenáři seznamovali s různými zajímavými a módními proudy světových literatur. Ve svých prvních deseti ročnících byl časopis považován za tribunu výbojné, levicové mládeže. Po celou dobu vydávání časopisu zde Jiří Karásek zveřejňoval svoji uměleckou i teoretickou tvorbu a překlady. Po smrti Arnošta Procházky v roce 1925 Karásek vydávání *Moderní revue* ukončil – poslední číslo bylo vydáno na Procházkovu počest.

Souběžně s literárněkritickou aktivitou začala i Karáskova tvorba básnická a prozaická. Ve své básnické prvotině *Zazděná okna* (1894) se Karásek velmi těsně přimkl ke stylizované podobě dekadentního básníka „raněného životem“, jemuž se hnuší všední skutečnost. Proti skutečnosti staví sen a niterný život. Snaží se vystihnout tajemné záchvěvy lidského nitra, záhadné stavy a nálady neznámé stránky duše chorého

člověka samotáře, který v očekávání agonie nenechává k sobě proniknout ani záblesk vnějšího světa. Ve sbírce *Sodoma* (1895) se objevuje dvojí, vzájemně protikladný postoj. Na jedné straně je oslavována brutální síla barbarů, rozjitřená smyslovost a vášně, na druhé straně je evokována dekadentní umdlenost, melancholie a hrůza smrti. V předmluvě ke knize Karásek zřetelně vyslovil jeden ze základních dekadentních principů, jímž je absolutní pohrdání objektivní skutečností a životní každodenností ve prospěch snu a skutečnosti niterné: „...*mysl věcí nám neřekne svět reálií, ale pouze náš sen... A vím, že jediné je pravda: skutečnost nenáleží do umění.*“ První vydání sbírky bylo z mravnostních důvodů zkonfiskováno a Karásek byl obviněn z nemravnosti a perversity. Autor mohl knihu vydat až v roce 1905 poté, co ji ve své interpelaci přečetl poslanec Josef Hybeš na říšském sněmu a tím ji učinil nepostižitelnou pro cenzurní zásah. Roku 1896 vychází další básnická sbírka *Kniha aristokratická* a roku 1897 sbírka *Sexus necans*, která stupňuje básníkovy patologické pocity. Smyslová rozkoš nemá dlouhého trvání, přichází znechucení, mrtvolnost, hnus a zápach. Víra ve věčnost, která nemá daleko k okultismu, podtrhuje sbírku *Hovory se smrtí* (1904).

Pro pozdější Karáskovy básnické sbírky *Endymion* (1909) a *Ostrov vyhnanců* (1912) je příznačné pronikání pocitů člověka, který „nechal svět jít kolem“ a zasvětil svůj život pouze umění. Z jeho poezie mizí řada šokujících gest a provokací, vyhrocený protiklad mezi uměním a skutečností se mění v melancholický dualismus života a snu, jímž žijí básníkovy nikdy nesplněné touhy. Sen už není programovou náplní jeho tvorby, má spíš zakrýt chudobu života, který básník prožívá v měšťácké společnosti. Sbírka *Endymion* je klasickou knihou pozdní české dekadence, v níž dříve na odiv stavěná dekorativnost ustoupila prostému lidskému smutku ze života a samoty, bolestem osudových marností a prokletí. V ryze meditativní knize a v hovorech plachého člověka s přísným osudem jsou mýty helénského náboženství symbolem marných a neskutečných lásek. *Ostrov vyhnanců* svědčí o tom, jak se Karásek točí v začarovaném kruhu sexuality, neboť i v čistě broušeném a rytimizovaném verši se básníková sensibilita neustále uchyluje do perverze a pohlavnosti. Touto sbírkou překročila česká dekadence svůj vrchol.

K Villonovi se Karásek otevřeně přihlásil sbírkou opožděné lyriky *Písně tulákovy o životě a smrti* (1930), která vyvolala značný ohlas a byla poctěna státní

cenou pro slovesné umění. Ve sbírce uplatnil poslední rozmachy lyrické tvořivosti, ale zůstal věrný rozkladné melancholii dekadence a mrazivému pocitu osamělosti. Odložil ale už pózy a masky vyvržence a ztroskotance života, ukázal lidštější tvář a upřímnější tóny smutku, bolesti a smrti. V roce 1946 vychází sbírka *Poslední vinobraní*.

Karáskovy prózy jsou vesměs uvolněné lyrické básně o fiktivních hrdinech, kteří zapomínají myslet a jednat, věnují se jen smyslům, dojmům a náladám. Jeho prozaickou prvotinou byl pokus o naturalistický román *Bezcestí* z roku 1893. Jde o příběh plzeňského gymnazisty, který se v Praze připravuje na cestu „řádného vlasteneckého kněze“, ale uvázne v osidlech trafikantky – bývalé operní zpěvačky. V roce 1895 vychází básnická próza *Stojaté vody*, která nádhernými obrazy, pěknou mluvou a hudebností napodobuje francouzské symbolisty ve snaze vytvořit „umění pro umění“. V románu *Mimo život* (1898) předvádí Karásek starého malíře, který žil jen pro sebe a pro své umění a vzdaloval se barevnému šumu světa. Najednou je jat obavou, zda něco nepromeškal, zda jeho život nebyl jen lží. Těžiště díla leží v úvahových a psychologických analýzách rozvráceného umělce. Nejzávažnějším a největším programově dekadentním prozaickým dílem Jiřího Karáska a patrně i celé české literární dekadence je román *Gotická duše* (1900), ve kterém popisuje postupný duševní úpadek zdegenerovaného potomka rytířského rodu, který bloudí labyrintem své duše jako poutník hledající smysl života, svou lidskou a společenskou identitu a nakonec skončí v ústavu choromyslných. V roce 1904 vychází dílo *Lásky absurdné*. Jde o trojici stylisticky osobitých legend (*Vánoce v Grecciu*, *Háj Mylitin* a *Legenda o melancholickém princí*), psaných zhuštěným výrazem a s náboženskou povýšeností. Karásek v nich ukazuje k minulosti a k zvrácenostem středověké kultury. Život se mu jen proto zdá zajímavým, že nad ním leží stín smrti.

V dalších dílech Jiří Karásek tento typ dekadentní prózy víceméně opustil, jeho další prozaická díla jsou naplněna bohatým dějem, plným romantických rekvizit, bizarností a fantaskních motivů. Jednotnou ideovou a stylistickou koncepcí má trilogie *Romány tři magů*, ve které autor rozvíjí výjimečné osudy prokletých lidí v bizarních prostředích staré Prahy, Vídně a Benátek. Jsou to fantastické příběhy dvojníků, převtělení, zločinů a zvrhlostí. Pod třemi maskami a ve třech podobách (Manfreda, Marcela a Adriana) se tu zjevuje jediný člověk – Cagliostro, mág 18. století. Roku 1907

vyšla první část trilogie - *Román Manfreda Macmillena*, která se zabývá myšlenkou převtělování duší a opakování existence v jiné bytosti. Světácký šlechtic Manfred je přesvědčen, že on sám je pokračovatelem velkého dobrodruha Cagliostro a že mágova duše žije nyní v jeho těle. Druhá část trilogie - *Scarabeus* (1908), obsahující tajuplné a napínavé zápletky a travičské aféry, se odehrává v Terstu a Benátkách v posledních letech 19. století. Marcel pod maskou dandismu pěstuje rodovou tradici zločinnosti a rafinovanosti, organizuje tajné bohoslužby a mystické obřady, při nichž tráví své milence. Závěrečná část trilogie – *Ganymedes* vyšla až roku 1925. Bohatý Angličan Adrian Morris se v Praze setká se sochařem, který chce podle vzoru rabího Löwa sestrojít umělého člověka. Sochař a po jeho smrti i Adrian ožívují sochu Ganymeda magickými pokusy a zaklínacími formulemi.

V knize *Posvátné ohně* (1911) obnovuje Karásek dějovou linii ze starých pramenů. V zeyerovsky laděných legendách používá barvitý a plastický styl. V *Posvátných ohních* je obsažena povídka *Genenda* (vyšla též samostatně 1928), apokryf *Smrt Salomina*, výsměšná arabeska *Večeře sv. Kláry*, *Legenda o kouzelníkovi Šimonovi* a *Růže sv. Šebestiána*. V řadě menších próz Jiří Karásek zpracovával látku středověkých pověstí a legend. *Zlatý triptych* (1919) obsahuje tři povídky s legendární látkou o sábské královně, o třech králích a o sv. Dorotě. V roce 1919 vychází novela *Obrácení Raymunda Lulla*, která zachycuje středověkou kulturu, na jejímž pozadí líčí přerod lehkomyšlného světáka v nadšeného vyznavače a mučedníka věčné krásy a života. *Legenda o Sodomovi* (1920) pojednává o sienském hýřivém malíři Bazzim, zvaném Sodoma, který vytvořil v klášteře na Monte Olivetu úchvatné fresky. *Legenda o ctihodné Marii Elektě z Ježíše* (1922) je věnována zakladatelce kláštera bosých karmelitek v Praze. Čtyři *Barokové oltáře* (1922) zahrnují čtyři prosté legendy o sienském malíři. V těchto dílech se nejzřetelněji projevuje Karáskův zájem o katolicismus, v jehož liturgicko-mystických jevech a formách hledal svou chiméru výlučné krásy. Pražské romaneto *Zastřený obraz* (1923) vyvolává pocity duševního zoufalství, hrůzy a strašidelné zvrácenosti v šlechtickém prostředí potomků francouzských emigrantů z časů Karla IX. V roce 1926 vychází povídka *Dafnino hoře*, která čerpá z antické mytologie, a v roce 1928 povídka *Boží převozník*.

Nový vztah ke skutečnosti promítl Karásek do autobiograficky laděného románu *Ztracený ráj* (1938), ve kterém se pokusil vykreslit portrét citlivého chlapce na horizontu pražského prostředí z konce 19. století. Vrací se zde do svého mládí, aby z něho vytěžil obraz matky a vidinu dětství jako ztraceného ráje, do něhož by chtěl znovu vstoupit a nalézt vykoupení ze všech svých životních omylů. V ohnisku vzpomínek stojí básníkova obětavá a trpící matka, která v chlapcově představě vyrůstá k nadpozemské velikosti, čistotě a kráse. V cyklu šesti novel *Pražské Jezulátko* (1939) líčí Karásek postavy, do jejichž osudu nějak zasáhlo Pražské Jezulátko, a příběhy, jimiž je kult posvátné sošky opředen. V roce 1947 vychází staroměstské romaneto *Zlověstná madona*.

Karáskova dramata mají vesměs knižní podobu a scénicky byla realizována jen výjimečně. Dramata mají neoromantické ladění a těží z obdobných tematických okruhů jako jeho próza. Intimní tón má *Hořící duše* (1899), která je tragedií smyslné ženy, znechucené soužitím s mravně i tělesně zchátralým mužem. Hrdinka je kněžkou pohlavnosti a svým běsněním hubí těla i duše mužů. Premiéra hry se konala téhož roku ve Švandově divadle. Ve scénické básni *Apollonius z Tyany* (premiéra 1910) vykreslil Karásek všechnu tragiku starověkého úpadku. Toto dílo se dočkalo i zhudebnění. Autorem jednoaktové opery *Žena a bůh* (podtitul *Apollonius z Tyany*) byl skladatel Karel Boleslav Jirák. Poprvé byla tato opera provedena v Brně v roce 1928. *Sen o říši krásy* (1907, premiéra 1911) je čínská pohádka o 2 dějstvích, určená pro loutkové divadlo. Jde o exotickou fantazii o sociální funkci krásy. V „Říši krásy“ je nejvyšší životní hodnotou krása. Císařova moc spočívá v jeho tělesném kouzlu, sesazen může být jen pro úbytek vnějšího půvabu. Dramatická báseň *Cesare Borgia* (1908, divadelní premiéra 1913) se odehrává v renesančním Římě. Hrdina sní o novém životě, o živém člověku plném žáru a touhy po síle a velikosti. Tři akty hry *Král Rudolf* (1916) byly pro inscenaci roku 1918 rozmnoženy o 2 jednání melodramatickými vložkami a lyricky laděnými vlasteneckými pasážemi. Císař – mystik a umělec, zasmušilý melancholik a samotář, odvrácený od života do vlastního nitra, podléhá dědičnému zatížení a pověrčivosti. Přes všechna varování se nedovede vzchopit k činům a je nucen zříci se trůnu. Jiří Karásek při premiéře ve vinohradském studentském divadle v proslovu uvedl,

jak ho dojírá a inspiruje osud vládce, který žije svým snům a miluje fantom noční Prahy více než denní život.

Důležitou složkou Karáskova profilu je jeho literárněkritická a esejistická činnost. Kritiku pokládal za samostatný umělecký žánr. Ve své kritice vycházel ze subjektivních čtenářských prožitků, které v něm sledované dílo vyvolalo. Vystupoval proti realismu a naturalismu, proti tendenčnosti uměleckého díla. Obhajoval umění jako projev aristokraticky výlučné tvůrčí osobnosti. V české literární kritice představuje typ kritika dojmově impresionistického. Mezi jeho literárněkritické stati, eseje, polemiky a přednášky patří *Ideje zůřku* (1898) – studie o Whitmanovi a Ibsenovi, *Renesanční touhy v umění* (1902), *Impresionisté a ironikové* (1903) – ve kterých chtěl uvést „dokumenty k psychologii literární generace 90. let“, *Chimérické výpravy* (1905) – souhrn autorova poznávání moderního umění, jeho problémů a představitelů, *Umění jako kritika života* (1906), *Jan Neruda* (1910), *Anonymní dopisy čili Affaira „pět spisovatelův“* (1910), *Tvůrcové a epigoni* (1927), *Cesta mystická* s podtitulem *Iniciály a iluminace* (1932) – soubor esejů z let 1900-1932, *J. S. Machar* (1934), *Dílo Fr. Bílka* (1935). Karáskovi nikdy nešlo o celkové portréty, ale o pouhé vcítění se do osobností a o vyvolání charakteristických stránek umělců.

V roce 1925 vydal Jiří Karásek spolu s Josefem Alešem *Česko-německé a německo-české odborné poštovní, telegrafní a telefonní názvosloví*, jediné dílo související s jeho profesí poštovního úředníka. Působil také jako překladatel a editor. Kromě *Moderní revue* redigoval rovněž křesťanský časopis *Týn*, *Okultní a spiritistickou revue*, *Český bibliofil* a časopis českých homosexuálů *Nový hlas*. Byl členem Československé obce sokolské, Společnosti sběratelů a přátel umění, čestným členem Kruhu českých spisovatelů a členem Klubu za Malou Stranu. Za zásluhy o propagaci a rozvoj polské kultury mu polský prezident udělil řád „Polonia restituta“ komandérského stupně.

Ze svých skromných prostředků vybudoval Jiří Karásek jednu z nejrozsáhlejších a nejvýznamnějších soukromých sbírek výtvarného umění, knižní tvorby a archivních dokumentů v Evropě. Zde si vytvořil svůj šťastný prostor, v němž realizoval sen estéta o životě v umění a pro umění. Tzv. Karáskova galerie obsahuje okolo 40 000 výtvarných sbírkových jednotek – 17 000 grafických listů, 10 000 kreseb, 4 800 ex libris, 2 800

olejů, akvarelů a pastelů, 2 000 plastik, 800 plakátů, dále medaile, mince, mapy, bankovky atd. Spolu s knihovnou s 50 000 svazky a archivem dokumentů představuje uzavřený a nedělitelný kulturněhistorický celek, který je především dokumentem své doby – podává svědectví o kulturním ovzduší od konce 19. století až po 1. polovinu 20. století. Karáskovo sběratelství je zvláštní a jedinečné mimo jiné i v tom, že už ve svém zrodu bylo zamýšleno jako budoucí nezištný odkaz českému národu. Karásek věnoval svou sbírku v roce 1922 Československé obci sokolské s podmínkou, že ji bude do konce života spravovat sám. Galerie byla umístěna v Tyršově domě (palác Michnů z Vacínova) na Malé Straně v Praze. Při zahájení expozice Jiří Karásek řekl: *„Mám probuzeneckou lásku k vlasti, jež se jeví v tom, že napínám všechny své síly, abych ji prospěl. To je ovšem dnes nemoderní, ale odpusťte, v tomto bodě jsem rád, že náležím k té staré, poctivé ‚zaostalé‘ generaci...“* Od roku 1954 je Karáskova sbírka součástí Památníku národního písemnictví a dodnes tvoří důležitou součást jeho muzejního sbírkového fondu. Stala se bohatým zdrojem pro řadu uměleckohistorických studií, publikací a významných domácích i zahraničních výstav.

Jiří Karásek zemřel 5. března 1951 a byl pohřben do rodinného hrobu na hřbitově na Malvazinkách v Praze.